

PIOTR PAWEŁ GACH
Lublin

KRAKOWSKIE PRAWODAWSTWO CECHOWE W XV, XVI I NA POCZĄTKU XVII STULECIA

Przed laty Eugeniusz Wiśniowski wskazał, że cechy rzemieślnicze w średniowieczu wykazywały wiele elementów bractw religijnych i należało do nich 10-30% ogółu ludności miejskiej¹. Ten sam Autor we wcześniejszych badaniach podkreślał, że życie religijne cechów było zorganizowane na wzór bractw, rozpowszechnionych w Polsce u schyłku średniowiecza². W późniejszej publikacji Wiśniowski skłaniał się do twierdzenia, że organizacje cechowe występujące powszechnie w ośrodkach miejskich w XV stuleciu skupiały wraz z bractwami życie religijne większości ludności miejskiej³.

Wielu badaczy podjęło badania nad organizacją i życiem religijnym średniowiecznych cechów i bractw w Krakowie⁴, a ostatnio również i w Lubli-

¹ E. Wiśniowski, *Kościół na ziemiach polskich w średniowieczu*, w: M. D. Knoles, D. Obolensky, *Historia Kościoła 600-1500*, t. II, Warszawa 1988, s. 462. Ten sam autor uwzględnił problematykę bractw religijnych badając prepozyturę wiślicką; zob. tenże, *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII wieku. Materiały do struktury organizacyjnej*, Lublin 1976, s. 31, wykaz 8 bractw (św. Anny, św. Barbary, Literackie, Miłosierdzia Bożego, Pocieszenia NMP, Różańca Świętego, Szkaplerza NMP, Anioła Stróża) istniejących w 21 parafiach z potwierdzonym źródłowo czasem istnienia od XVI do XVIII w.

² Tenże, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, w: *Kościół w Polsce. Średniowiecze*, t. I, Kraków 1966, s. 359.

³ Tenże, *Bilans średniowiecza (1450-1525)*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966-1979*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1992, s. 180.

⁴ H. Zaremska, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznego życia religijnego*, Wrocław 1977, s. 192; T. M. Trajdos, *Bractwo św. Zofii przy kościele św. Marka w Krakowie (XV-XVIII w.)*, „Nasza Przeszłość” 71(1989), s. 5-59; P. P. Gach, *Bractwa kościelne w Krakowie pod koniec XVI w.*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 1970, nr 18, s. 131-134.

nie⁵ oraz w innych miastach. Cechy rzemieślnicze, najczęściej określane jako *contubernia*, *fraternitates* lub *confraternitates*, spełniały również funkcje religijne, które znajdowały odbicie nie tylko w ich statutach, ale również w aktach wizytacji kościołów, w urzędowych księgach beneficjów, w dokumentach dotyczących przywilejów odpustowych i gospodarczych, a w późniejszym okresie w ustawodawstwie synodalnym⁶.

Stosunkowo niewiele prac jest poświęconych analizie zabytków cechowych związanych z działalnością religijną, wojskową, wychowawczą, administracyjno-prawną cechów⁷. Przedmioty te zachowały się w muzeach krakowskich. Są tam skatalogowane i opisane. Znajdują się także w dawnej siedzibie Krakowskiej Izby Rzemieślniczej (bliżej nie są znane historykom) i pochodzą dopiero z XVI-XX wieku. Bez wątplenia są to niezwykle cenne obiekty kultury materialnej jak: wota, krucyfiksy, skrzynki do przechowywania pieczęci, lichtarzy, ksiąg, przywilejów i pieniędzy, naczynia obrzędowe i użytkowe, odznaki starszeństwa, chorągwie, wykonane w rozmaitych kruszczach obesłania (znaki cechowe), różnorodny sprzęt liturgiczny czy wreszcie nieliczne portrety samych rzemieślników. Należałoby dokładniej przebadać wspomniane zabytki cechowe.

Gdy idzie o Kraków, to w początkach XVI w. miał on ok. 20-25 tysięcy mieszkańców. Szacuje się że żyło w nim, modliło się i pracowało 400-500 duchownych diecezjalnych, 450 zakonników i siostr klauzurowych⁸. Późnośredniowieczny Kraków był silnym ośrodkiem produkcyjnym, w którym produkcja rzemieślnicza nie zamykała się w obrębie murów starej gminy miejskiej, ale rozwijała się również na terenie sąsiedniego Kazimierza, Stradomia, Kleparza, a okresowo także na Okole⁹.

⁵ Ks. J. R. M a r c z e w s k i, *Życie religijne w średniowiecznych cechach rzemieślniczych Lublina w świetle ich najstarszych statutów*, w: *Średniowieczny Kościół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, red. ks. M. T. Zahajkiewicz i S. Tylus SAC, Lublin 1999, s. 59-85.

⁶ Ks. B. K u m o r, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, w: *Księga Tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. ks. M. Rechowicz, Lublin 1969, s. 511-514. Synod krakowski z 1621 r. wypowiedział się w sprawie kultu Bożego praktykowanego w cechach, uposażeń kapelanów cechowych, działalności monopolowej i lichwiarskiej oraz domagał się reformy kształcenia młodych rzemieślników.

⁷ J. K l e p a c k a, *Zabytki cechowe w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, Kraków 1957.

⁸ W i ś n i o w s k i, *Bilans średniowiecza*, s. 168.

⁹ J. W y r o z u m s k i, *Dzieje Krakowa. Kraków do schyłku wieków średnich*, red. J. Bieniarzówna i J. M. Małecki, t. I, Kraków 1992, s. 331.

W dalszej części artykułu pragniemy zająć się niektórymi problemami dotyczącymi podstaw prawnych funkcjonowania cechów rzemieślniczych w obrębie samego Krakowa. Na początku wypada zdefiniować, co rozumiemy pod pojęciem cechu. Było to zrzeszenie ludzi posiadających umiejętności, środki i narzędzia, które służyły im do wytwarzania określonych przedmiotów, świadczenia pewnych usług bądź zaspakajania potrzeb społecznych. W skład cechu wchodził rzemieślnicy jednego lub kilku pokrewnych zawodów (rzemiosł) pragnący realizować wspólne cele i zadania. W XV i XVI w. do określonego cechu należeli ludzie pełniący zawody, które często dziś już nie istnieją.

W XVI w. powstawały w Krakowie związki czeladnicze, które miały swoje statuty i określoną strukturę. Władze cechowe pełniły funkcje zwierzchnie wobec tych związków, dążących do jak największej samodzielności. Zawsze jednak stowarzyszenia czeladników powstawały i funkcjonowały w ramach organizacji cechowej.

Wyraźnie uchwytne jest wzrost liczby stowarzyszeń cechowych w Krakowie: od 18 w roku 1400, poprzez 32 w 1450, 34 w 1501, 40 w 1550, 36 pod koniec XVI w. do 43 na początku XVII w. Równomierny wzrost stowarzyszeń widoczny jest tylko w XV w., a do połowy XVI w. liczebność ich utrzymuje się mniej więcej na tym samym poziomie, następnie znowu wzrasta w drugiej połowie stulecia do liczby 45 (rok 1590), by zmniejszyć się do 36 przy końcu tegoż wieku¹⁰. Stale rosnąca liczba cechów w tym czasie może świadczyć o rozwoju poszczególnych gałęzi wytwórczości wynikającym ze wzrostu zapotrzebowania na wyroby i usługi rękodzielnicze.

Pragniemy zająć się charakterystyką powstawania i obowiązywania prawodawstwa cechowego w Krakowie w XV i XVI stuleciu, opierając się na dwu wydawnictwach źródłowych: *Kodeksie dyplomatycznym miasta Krakowa 1257-1506*¹¹ oraz *Prawach, przywilejach i statutach miasta Krakowa (1507-1795)*¹².

Podstawą przedstawienia niektórych aspektów ustawodawstwa rzemieślniczego Krakowa stanowią przede wszystkim: statuty cechowe i czeladnicze, liczne ich uzupełnienia (*additamenta ad statuta*), a także postanowienia i za-

¹⁰ P. P. G a c h, *Rozwój ilościowy cechów krakowskich w XV i XVI w.*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 1970, nr 18, s. 126-131.

¹¹ Cz. 1-4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879-1882 (dalej cyt. KDK).

¹² Zebrali i wydali: F. Piekosiński, t. I (1507-1586), F. Piekosiński i S. Krzyżanowski, t. II (1587-1696), Kraków 1885-1892, *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. 8 i 12 (dalej cyt.: PPSK).

rzządzenia królewskie, wilkierze i uchwały radzieckie. Warto zastanowić się, w jaki sposób i przez kogo było tworzone ustawodawstwo cechowe.

W ciągu XV, XVI i na początku XVII w. przepisy ogólnocехowe nosiły różne nazwy. Ten typ norm prawnych określany był w Krakowie jako: statuty¹³, *das Gesetze*¹⁴, *das Gesetze und Wilkor*¹⁵, *der Artikel und Satzung*¹⁶, *die Briefe*¹⁷, *statuta et ordinationes*¹⁸, artykuły¹⁹, *ordinationes et articuli*²⁰, *ordinationes seu statuta*²¹ itd. W dalszym ciągu naszych rozważań będziemy nazywać je statutami.

Pierwszą czynnością, którą należało spełnić, aby statut został wydany, było sformułowanie jego treści, tzn. ustalenie projektu tekstu. Na podstawie dostępnych źródeł trudno stwierdzić, czy w końcu XIV i na początku XV w. takie projekty były opracowywane i przez kogo. W statutach z tego okresu mamy jedynie kilka niedużych wzmianek na ten temat²². Pozwalają one sądzić, że projekt statutu spisywała Rada Miejska w porozumieniu z rzemieślnikami na wspólnym zebraniu. Przedstawiciele cechu nie robili tego samodzielnie. Rajcy miejscy nadawali też statut danemu cechowi w swoim imieniu i być może dlatego mieli większy wpływ na redakcję tekstu niż rzemieślnicy. W każdym razie ustaliła się praktyka, że cechy powoływała do życia Rada Miejska Krakowa, nadając im statuty²³.

Wydaje się, że pod koniec XV w. sposób opracowywania statutu uległ zmianie²⁴. Mianowicie, projekt statutu formułowany był w cechach, a Rada

¹³ W roku 1377, patrz KDK, s. 382 oraz w roku 1503 – tamże, s. 474.

¹⁴ W roku 1434 – tamże, s. 382; w roku 1475 – tamże, s. 460.

¹⁵ W roku 1377 – tamże, s. 385.

¹⁶ W roku 1435 – tamże, s. 425.

¹⁷ W roku 1444 – tamże, s. 431; w roku 1458 – tamże, s. 145; w roku 1465 – tamże, s. 451; w roku 1489 – tamże, s. 463; w roku 1490 – tamże, s. 465.

¹⁸ W roku 1504 – tamże, s. 478.

¹⁹ PPSK, t. I, z. 1, s. 415, w roku 1518, s. 880, w roku 1583; t. II, z. 2, s. 626, w roku 1590.

²⁰ Tamże, s. 736, w roku 1600.

²¹ Tamże, s. 816 w roku 1609.

²² W statucie czapników z r. 1377 (KDK s. 385: „Die Satzung herneoch geschriben haben die Herren die Rothhmannen [...]”), krawców z 1434 r. (tamże, s. 422: „die Gesetze [...] welches in gegeben ist von dem Ersamten Rote zu [...]”), w statucie paśników z r. 1465 (tamże, s. 451: „Wir Rothmannen der Stadt Krakow [...] mit einrehtigen Rote der alten Herren [...] unser Mitbruder beschlossen”).

²³ W y r o z u m s k i, *Dzieje Krakowa*, s. 178.

²⁴ Następujące wzmianki świadczą o zaistniałych okolicznościach: w statutach z r. 1490 (KDK, s. 465: „Wir Rothmanen [...] auf begere und manche Bete unser Moler und die mit in

go rozpatrywała i zatwierdzała. Mamy także pewne dane świadczące o podobnej sytuacji na początku XVI w.²⁵ Z tych danych wynika, że praktyka konsultowania się mistrzów rzemieślniczych z rajcami była stosowana. Możliwe, że w niektórych wypadkach projekt statutu opracowywali rzemieślnicy, a Rada zatwierdzała go z pewnymi zmianami, a w pewnych okolicznościach rzemieślnicy i rajcy spisywali treść prawa wspólnie.

W XVI w. nastąpił, jak się wydaje, ostatni etap ewolucji w kierunku powierzenia i pozostawiania projektu samemu cechowi. Przemawiają za tym wzmianki w statutach: cieśli z 1583 roku²⁶, kuśnierzy z 1585²⁷, kowali z 1592²⁸ oraz stolarzy z 1609²⁹. Można zatem przyjąć, że w XVI i na początku XVII stulecia Rada Miejska pozostawiała cechom sprawę spisania statutu, który następnie rozpatrywała i zatwierdzała. Niektórzy badacze uważają, że każdy cech układał sam sobie normy prawne, przy czym nie precyzują, w jakim okresie miało to miejsce³⁰. Wskazaliśmy powyżej, iż nie można tego twierdzenia odnosić do XV w., bowiem nie mamy na to przekonujących i wyczerpujących danych. Tezy tej nie możemy również przyjąć dla XVI w., bowiem ustalenie treści statutu odbywało się w porozumieniu z Radą i wymagało jej zatwierdzenia.

Powstaje pytanie: kto w imieniu cechu dokonywał ustalenia projektu statutu? W tym względzie należy odróżnić cechy już istniejące, którym chodziło o wydanie zmodyfikowanych statutów, od organizacji rzemieślniczych, które właśnie się zawiązały i nie miały jeszcze własnych norm prawnych. W dru-

der Zeche sind [...]”), w statucie złotników z r. 1489 (tamże, s. 464: „in welche Artikel alle Bruder jung und alt der [...] ganzen Zechen [...] vor uns vorwillen haben und gebeten, das wir in die bestigen welten [...]”). Skoro Rada rozpatrywała i zatwierdzała statuty, to wcześniej musiały być opracowane przez dany cech.

²⁵ Ze statutu garncarzy z r. 1504: „nos consules civitatis Cracoviae recognoscimus ad ipsarum petita, maturo super his cum senioribus nostris et ipsis singulis habito consilio [...]” – KDK, s. 478.

²⁶ PPSK, t. I, z. 2, s. 848: „Nos consules [...] significamus [...], carpentariorum cracoviensium seniores exposerunt, se propter bonum ordinem in fraternitate sua instituendum [...]”.

²⁷ Tamże, s. 880: „Articuli infrascripti per seniores atque totam communitatem contubernii pellificum cracoviensium inter se invicem conclusi, ac per spectabiles domines consules cracovienses confirmati sunt [...]”.

²⁸ Tamże, t. II, z. 2, s. 663: „Radni miasta Krakowa [...] postanowiliśmy i potwierdziliśmy podług tychże [statutów przez majstrów – dopisek P.P.G.] spisanych i przed nami położonych [...]”.

²⁹ Tamże, s. 816: „[...] Ordinationem seu statuta infrascripta in presentia illorum omnium publicae lecta ac per eos accepta”.

³⁰ Tak twierdzi np. Żegota Pauli, patrz BJ rkps 5402, t. I, s. 21.

gim wypadku opublikowanie statutu powoływało cech do życia od strony prawnej.

Członkowie cechu już funkcjonującego mogli zgłaszać swoje modyfikacje do statutu (lub całkowicie nowy statut) na zebraniu członkowskim albo poprzez same władze cechowe³¹. W wypadku, kiedy chodziło o utworzenie nowego cechu, wówczas sformułowanie projektu statutu należało do wszystkich rzemieślników, którzy mieli zostać członkami powstającej organizacji³². Podkreślamy, że jest to charakterystyczne dla XVI w., zwłaszcza jego drugiej połowy i dla początku wieku XVII.

Jak wynika z porównania przepisów wydanych kilkakrotnie dla tej samej organizacji z przepisami innych cechów, treść projektu statutu była opracowywana na podstawie norm już spisanych i funkcjonujących. Różnice zachodziły głównie w odniesieniu do postanowień o charakterze zawodowym, które pozostawały w ścisłej łączności z rodzajem wykonywanego rzemiosła. W literaturze przedmiotu wskazywano, że w Krakowie istniał zwyczaj wzorowania się nowo utworzonych korporacji rzemieślniczych na statutach organizacji już istniejących. Tak na przykład zdaniem M. Kwapieniowej statut garncarzy kazimierskich z 1509 r. wykazuje duże podobieństwa do statutu krakowskich garncarzy z 1506 roku³³. Podobne twierdzenia w odniesieniu do Poznania, ale dotyczące XVIII w. wypowiedział T. Ereciński³⁴. Uważał on, że wchodziło w grę nie tylko wzorowanie się na przepisach cechowych obowiązujących w miastach polskich, ale i w zagranicznych.

Statuty cechowe, stwierdza S. Ingot, rzadko bywały oryginalne, ale – podobnie jak w instytucjach miejskich – wzorowały się na analogicznych ustawach obowiązujących w innych miastach³⁵. Teza Ingoty potwierdzałaby się na terenie Krakowa w odniesieniu do XVI w. Jednak, aby poznać bliżej

³¹ Mogą o tym świadczyć następujące fragmenty statutów „zu vermeiden etliche uneinunge und ezwetracht unser Goldsmide [...]”, KDK, s. 463; „Radni miasta Krakowa [...] postanowiliśmy [...] podług artykułów tychże [starych i młodych mistrzów – dopisek P.P.G.] spisanych i przed nami położonych [...]” PPSK, t. II, z. 2, s. 663; por tamże, t. I, z. 1, s. 464, 533, 548, 582, 694, 706, 849; tamże, t. II, z. 2, s. 673, 717, 827, 865, 872.

³² Tamże, t. I, z. 1, s. 401, 407, 415, 458, 471, 492, 529, 599, 606; tamże, t. II, z. 1, s. 654, 656, 710, 751, 757, 759, 770, 835; tamże, t. II, z. 2, s. 601, 625, 646, 659, 736, 772, 816, 835, 950.

³³ *Przygotowanie garncarzy do zawodu w świetle polskich statutów cechowych*, w: *Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu*, red. Z. Kamińska, t. VI, Wrocław 1966, s. 81; patrz także KDK, s. 478-481; PPSK, t. I, z. 1, s. 307.

³⁴ *Prawo przemysłowe miasta Poznania w XVIII wieku*, Poznań 1934, s. 6.

³⁵ *Historia społeczna i gospodarcza średniowiecza*, Wrocław 1949², s. 232.

to zagadnienie, należałoby bardziej dogłębnie i systematycznie przeanalizować pod tym kątem wcześniejsze statuty cechów krakowskich.

Projekt statutu po sformułowaniu przez mistrzów był prawdopodobnie przyjmowany przez wszystkich członków cechu na zebraniu ogólnym. W przypadku opracowania projektu podczas zebrania jego uchwalenie i przyjęcie następowało zapewne bezpośrednio po ustaleniu treści. Poprzez uchwałę cechu i przyłożenie jego pieczęci statut nie nabierał jeszcze mocy prawnej³⁶. Projekt statutu przedkładano władzom miejskim z prośbą o zatwierdzenie. Prośba zawierała zazwyczaj podanie powodów, dla których przedkładano projekt. Przeważnie powoływano się w uzasadnieniu na dążenie do utrzymania porządku³⁷, chęć zapobieżenia nieporozumieniom i kłótniom, jakie zdarzały się między rzemieślnikami pokrewnych cechów³⁸, pragnienie przestrzegania przepisów prawnych³⁹.

Tab. 1. Krakowskie statuty cechowe z XIV-XVII w.

Lp.	Rok wydania	Nazwa cechu	Źródło
1	2	3	4
1.	1377	Kuśnierski	KDK, s. 382
2.	1377	Czapniczy	KDK, s. 385
3.	1412	Pozłotniczo-kotlarsko-konwisarsko-pańniczy	KDK, s. 404
4.	1432	Przekupniczy	KDK, s. 419
5.	1434	Krawiecki	KDK, s. 422
6.	1435	Bednarsko-leglarski	KDK, s. 425
7.	1445	Kołodziejsko-stelmaski	KDK, s. 429

³⁶ W. S t e s ł o w i c z, *Cechy krakowskie w okresie powstania i wzrostu*, „Kwartalnik Historyczny” 6(1892), s. 6 nn.; podobnie było we Lwowie: Ł. C h a r e w i c z o w a, *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*, Lwów 1929, s. 94; to samo stwierdzono dla Poznania w XVII w., zob. E r e c i Ń s k i, dz. cyt., s. 7.

³⁷ KDK, s. 465: „Das Sie mägen in der Narunge zu nehmen, und in guter Ordenunge Ihre Handwerk treiben [...]”; por. PPSK, t. I, z. 1, s. 415; tamże, z. 2, s. 848.

³⁸ S t e s ł o w i c z, dz. cyt., s. 279; spośród przyczyn spisywania statutów uwypuklono sprawy i waśnie cechowe.

³⁹ KDK, s. 474: „ut de iure tenemur, tales discordias et contentiones sopire et unumquemque suo iuri, ad quod subditus, esse subiectum et obedire, dedimus [...]”.

1	2	3	4
8.	1449	Mydlarsko-łojarsko-świecarski	KDK, s. 431
9.	1458	Piekarski	KDK, s. 445
10.	1463	Kusznicy	KDK, s. 448
11.	1465	Rymarski	KDK, s. 451
12.	1475	Złotniczy	KDK, s. 460
13.	1489	Złotniczy	KDK, s. 463
14.	1490	Malarsko-rzeźbiarsko-witrażowniczy	KDK, s. 465
15.	1503	Powroźniczy	KDK, s. 474
16.	1504	Garncarski	KDK, s. 478
17.	1511	Stelmasko-kołodziejski	PPSK, t. I, z. 1, s. 395
18.	1512	Murarsko-kamieniarski	tamże, s. 301
19.	1512	Ciesielsko-budowniczy	tamże, s. 404
20.	1512	Konwisarsko-miedziowniczy	tamże, s. 407
21.	1518	Paśniczy	tamże, s. 415
22.	1529	Paśniczy	tamże, s. 437
23.	1532	Bednarsko-leglarski	tamże, s. 454
24.	1533	Kowalsko-ślusarsko-ostrogarski	tamże, s. 458
25.	1534	Krawiecki	tamże, s. 464
26.	1536	Rzeźniczy	tamże, s. 471
27.	1637	Rymarski	tamże, s. 482
28.	1539	Barchannicy (dla rzemieślników Krakowa, Kazimierz i Kleparza)	tamże, s. 492
29.	1545	Przekupnie wyrobami żelaznymi	tamże, s. 515
30.	1547	Stolarski	tamże, s. 529
31.	1548	Barchannicy	tamże, s. 533
32.	1549	Garncarski	tamże, s. 548
33.	1552	Grzebieniarski	tamże, s. 563
34.	1552	Iglarski	tamże, s. 566

1	2	3	4
35.	1554	Murarski	tamże, s. 570
36.	1554	Murarski	tamże, s. 582
37.	1555	Stelmasko-kołodziejski	tamże, s. 584
38.	1557	Trzosowniczo-kaletniczo-farbiarski	tamże, s. 591
39.	1558	Nożowniczy	tamże, s. 599
40.	1559	Rybacki	tamże, s. 606
41.	1563	Sprzedawców broni	tamże, z. 2, s. 654
42.	1564	Słodowniczo-piwowarski	tamże, s. 656
43.	1567	Mydlarski	tamże, s. 687
44.	1568	Słodowniczo-piwowarski	tamże, s. 694
45.	1569	Rymarski	tamże, s. 706
46.	1569	Siodlarski	tamże, s. 710
47.	1574	Powroźniczy	tamże, s. 741
48.	1574	Prasolarski	tamże, s. 751
49.	1575	Śledziarski	tamże, s. 757
50.	1575	Kotlarski	tamże, s. 759
51.	1577	Kartowniczy	tamże, s. 770
52.	1582	Kurdybaniczny	tamże, s. 835
53.	1583	Ciesielski	tamże, s. 848
54.	1583	Kurdybaniczny	tamże, s. 849
55.	1585	Kowalsko-ślusarsko-zegarmistrzowsko-rusznikarsko-nożowniczy	tamże, s. 884
56.	1587	Ryngmacherski	tamże, t. II, z. 2, s. 601
57.	1590	Miechowniczy	tamże, s. 625
58.	1591	Krupniczy	tamże, s. 646
59.	1592	Chirurgów	tamże, s. 659
60.	1592	Kowalski	tamże, s. 663
61.	1593	Słodowniczo-karczmarzski	tamże, s. 673

1	2	3	4
62.	1595	Przekupniów bogatych (kramarski)	tamże, s. 703
63.	1596	Złotniczy	tamże, s. 717
64.	1600	Czerwonych garbarzy	tamże, s. 736
65.	1600	Rzeźniczy	tamże, s. 744
66.	1603	Rymarski	tamże, s. 763
67.	1603	Rusznikarski	tamże, s. 772
68.	1611	Stolarski	tamże, s. 816
69.	1611	Stolarski	tamże, s. 827
70.	1612	Przekupniów	tamże, s. 829
71.	1614	Pasamoniczy	tamże, s. 835
72.	1615	Iglarski	tamże, s. 847
73.	1616	Sukienniczy	tamże, s. 857
74.	1618	Murarsko-kamieniarski	tamże, s. 865
75.	1618	Miechowniczy	tamże, s. 872
76.	1624	Włóczków	tamże, s. 898
77.	1625	Pasamoniczy	tamże, s. 900
78.	1627	Ciesielsko-tracko-dychtarski	tamże, s. 927
79.	1632	Maślniczy (kramów maślnych)	tamże, s. 941
80.	1632	Tokarski	tamże, s. 950

Po rozpatrzeniu projektu statutu przez władze miejskie następowało jego zatwierdzenie. Wtedy dopiero ustawa nabierała prawomocności⁴⁰. Ponieważ Rada Miejska Krakowa postępowała nadal w ciągu XVI w. formalnie w taki sposób, jakby statut wydawała sama, przeto należy sądzić, że mogła również wprowadzać zmiany w przedstawianym projekcie. Zatwierdzenie statutu przez rajców przejawiało się w pisemnym stwierdzeniu tego faktu na samym dokumencie oraz we wciągnięciu odpisu do ksiąg radzieckich.

⁴⁰ BJ, rkps 5402, t. I, s. 22.

Na początku XVI w. pojawiły się także zatwierdzenia statutów ze strony władzy królewskiej⁴¹. Tak więc, o ile w XV w. stosowano praktykę nadawania i zatwierdzania statutu przez Radę Miejską, o tyle – wydaje się w świetle tego ostatecznie stwierdzenia – od początku XVI w. konieczne było zatwierdzenie projektu nie tylko przez Radę, ale również przez króla. Potwierdzenie królewskie następowało po upływie pewnego czasu (około jednego roku) od daty sankcji Rady Miejskiej⁴². Dopiero wtedy formalnie statut nabierał obowiązującej mocy prawnej.

Zatwierdzenie królewskie dokonywało się przez akt wydany w formie dyplomu, który opierał się na tekście uprzednio potwierdzonym przez władze miejskie. W dyplomie król powoływał się na to potwierdzenie i nakazywał cechowi ściśle przestrzeganie spisanych norm. Niewątpliwie królowi jako najwyższej władzy państwowej i jako właścicielowi miasta przysługiwało prawo dokonywania zmian w statucie. Królowie z tego prawa korzystali mimo poprzedniego zatwierdzenia rajców i ich pośrednictwa⁴³. Zmiany te szły raczej w kierunku uzupełnienia przedłożonych przepisów nowymi niż w stronę ich modyfikowania. Niekiedy ten sam statut był zatwierdzony przez kolejnych władców. Zdarzało się mianowicie, że poszczególne cechy wraz z Radą Miejską występowały do kolejnych panujących w XVI i XVII w. z prośbą o potwierdzenie statutów, które uzyskały już sankcję prawną od ich poprzedników. Praktyka ta stosowana była zwłaszcza za Zygmunta Augusta, Stefana Batorego i Zygmunta III Wazę. Przypomnijmy jeszcze, że praktykę potwierdzania statutów przez królów stwierdzamy dopiero na początku XVI w.

Spotykamy kilka statutów z pierwszej połowy XVI w., zatwierdzonych przez władców, w których nie wspomina się o uprzedniej konfirmacji przez Radę⁴⁴. Być może udział Rady Miejskiej Krakowa w formowaniu i zatwier-

⁴¹ S t e s ł o w i c z, dz. cyt., s. 297; por. zatwierdzenia przepisów cechowych ze strony króla w roku 1518 – PPSK, t. I, z. 1, s. 415; w roku 1545 – tamże, s. 519; w roku 1547 – tamże, s. 529; w roku 1549 – tamże, s. 543.

⁴² Tak np. statut kowali z r. 1592, król Zygmunt III zatwierdził po upływie roku czasu – tamże, t. II, z. 2, s. 673; po upływie roku zatwierdził także statuty rymarzy i rusznikarzy z 1603 r. – patrz tamże, s. 763 i 780, 772 i 781.

⁴³ Zatwierdzenie statutu wykonane przez Stefana Batorego w 1578 r. podaje 5 nowych paragrafów, patrz PPSK, t. II, z. 2, s. 815; w zatwierdzeniu z roku 1581 odnajdujemy jeden nowy paragraf – tamże, s. 826; w zatwierdzeniu Zygmunta III Wazy z roku 1590 znajdujemy 3 nowe paragrafy – tamże, s. 637; w zatwierdzeniu z 1599 r. są 2 artykuły nowe – tamże, s. 734; w zatwierdzenia z roku 1604 zawierają po dwa nowe artykuły – tamże, s. 780, 781 nn.

⁴⁴ Patrz statut paśników z 1518 r. – PPSK, t. I, z. 1, s. 415, statut murarzy z 1552 r. – tamże, s. 570, statut stelmachów i kołodziej z 1555 r. – tamże, s. 584.

dzaniu statutów tych kilku cechów został przeoczony w jakiś sposób przez kancelarię królewską. Mało prawdopodobne wydaje się przypuszczenie, że rzemieślnicy zwracali się bezpośrednio do króla. Należałoby zbadać dokładnie statuty tych cechów, podlegających przecież władzy miejskiej Krakowa.

Dwa cechy krakowskie: paśnicy (1518) i stolarze (1547) otrzymali potwierdzenie swych statutów od Zygmunta Starego⁴⁵. Zygmunt August potwierdził 10 krakowskich statutów cechowych w latach 1549-1569⁴⁶. Natomiast Henryk Walezy w czasie swego krótkiego pobytu w Polsce niewiele zdążył zrobić w tym zakresie. Jak się wydaje, zatwierdził tylko jeden statut dla krakowskiego cechu powroźników w 1574 r.⁴⁷

Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja za czasów Stefana Batorego, który w latach 1578-1585 potwierdził 13 statutów krakowskich cechów rzemieślniczych⁴⁸. Były to zatwierdzenia dla 12 cechów, przy czym statut jednego cechu (kurdybaników) został potwierdzony powtórnie (w 1582 i 1585) z pewnymi zmianami.

Ostatnie lata Krakowa jako stolicy państwa przypadają na okres panowania Zygmunta III Wazy. Potwierdził on w latach 1588-1628 aż 20 statutów krakowskich dla 18 różnych cechów⁴⁹. Przy czym trzy razy zostały potwierdzone statuty cieśli w latach 1595, 1605 i 1628, do których wprowadzono jednocześnie pewne poprawki.

Ogółem wspomniani władcy zatwierdzili w latach 1518-1628 czterdzieści pięć statutów dla cechów krakowskich. Zdołaliśmy ustalić, że od końca XIV do końca XV w. 14 cechów miało spisane statuty. Pod koniec XVI i na początku XVII w. spisanymi prawami mogły się wykazać 53 organizacje

⁴⁵ PPSK, t. I, z. 1, s. 415, 529.

⁴⁶ Tamże, s. 548 (białoskórniccy w 1549), 552 (rzeźnicy w 1550), 570 (murarze w 1552), 584 (stelmasi i kołodzieje w 1555), 599 (nożownicy w 1558), 656 (słodownicy i piwowarzy w 1564), 669 (czapnicy w 1566), 687 (mydlarze w 1567), 706 (rymarze w 1569), 710 (siodlarze w 1569).

⁴⁷ PPSK, t. I, z. 2, s. 737.

⁴⁸ Tamże, s. 775 (mydlarze w 1578), 778 (stolarze w 1578), 806 (murarze w 1578), 826 (malarze, rzeźbiarze i witrażownicy w 1581), 835 (kurdybanicy w 1582), 841 (czapnicy w 1583), 655 (iglarze w 1583), 864 (cieśle w 1583), 878 (barchannicy w 1585), 880 (kuśnierze w 1585), 881 (siodlarze w 1585), 882 (kurdybanicy w 1585).

⁴⁹ PPSK, t. II, z. 2, s. 606 (cech kowali, ślusarzy, ostrogarzy, zegarmistrzów i gwoździarzy 1588), 606 (siodlarze – 1588), 608 (kurdybanicy – 1588), 614 (kuśnierze – 1588), 625 (miechownicy – 1590), 650 (powroźnicy – 1591), 673 (kowale – 1593), 673 (karczmarze – 1593), 706 (cieśle – 1605), 780 (rymarze – 1604), 781 (rusznikarze – 1604), 797 (cieśle – 1605), 804 (śledziarze – 1606), 817 (stolarze – 1609), 851 (nożownicy – 1616), 852 (czapnicy – 1616), 865 (rzeźnicy – 1617), 905 (pasamoniccy – 1626), 931 (cieśle – 1628).

rzemieślnicze. Egzystencję tych stowarzyszeń stwierdzamy w XV, XVI i na początku XVII w., co nie oznacza, że wszystkie istniały w tym samym czasie i pod takimi samymi nazwami.

Możliwe, że niektóre cechy nie miały własnych statutów przez pewien czas, ale kierowały się normami organizacji macierzystej, z której się wyodrębniły. Zdarzało się, że nowo powstały cech dopiero po kilku latach legitymował się posiadaniem statutu przystosowanego do specyfiki zawodowej zrzeszonych członków. Tak więc treść statutów wymagała zmian i uzupełnień w miarę upływu czasu i rozwoju różnych rzemiosł. Już w połowie XV w. pojawiły się pierwsze dodatki do statutów⁵⁰. Owe *additamenta ad statuta* były rodzajem uchwał cechowych, a przede wszystkim Rady Miejskiej. Uzupełniały one statuty bądź przez dodanie nowych przepisów, bądź uściślenie starych. W ciągu XV w. Rada Miejska wydała 8 dodatków do statutów różnych cechów⁵¹. W XVI stuleciu, zwłaszcza w drugiej połowie, uzupełnienia do statutów stawały się częstsze. W pierwszej połowie XVI w. Rada wydała zaledwie 4 dodatki, a w drugiej połowie tego stulecia i na początku XVII w. (lata 1562-1605) aż 32 uzupełnienia⁵². Większość z nich wydała Rada Miejska w porozumieniu z członkami danego cechu. Niekiedy uchwalone w cechu przepisy, zatwierdzone przez Radę Miejską Krakowa, przedstawiano jeszcze panującemu. Z taką praktyką spotykamy się w drugiej połowie XVI i na początku XVII w. Zdołaliśmy ustalić 7 potwierdzeń królewskich dla cechowych „dodatków statutowych”⁵³.

Poza tymi uzupełnieniami do statutów istniały poprawki, które sporządzał doraźnie cech bez wiedzy Rady i króla, na swój wewnętrzny użytek. O takiej praktyce mogą świadczyć fragmenty księgi cechowej murarzy z końca XVI w. Na podstawie tego źródła możemy stwierdzić, iż w latach 1572-1578 wspomniany cech wprowadził samodzielnie kilka poprawek i uzupełnień do swego statutu⁵⁴.

⁵⁰ Jednym z wcześniejszych jest „dodatek” do statutu bednarzy i leglarzy z roku 1448, patrz KDK, s. 430.

⁵¹ Tamże, s. 430, 433, 438, 461, 462, 467, 470, 471.

⁵² PPSK, t. I, z. 1, s. 395, 500, 502, 538 oraz PPSK, t. II, z. 1, s. 636, 649, 699, 717, 724, 727, 728, 729, 761, 777, 778, 874, 899, 901 i także PPSK, t. II, z. 2, s. 607, 617, 625, 636, 639, 653, 663, 668, 669, 701, 720, 727, 729, 731, 750, 752, 782.

⁵³ Są to potwierdzenia dla takich cechów jak: karczmarze (1569), malarze (1570), mydlarze (1578), karczmarze (1589), murarze i kamieniarze (1591), karczmarze i piwowarzy (1600) oraz dla karczmarzy (1605); patrz PPSK, t. I, z. 2; t. II, z. 2.

⁵⁴ PPSK, t. I, z. 2, s. 727, 728, 761, 771, 777, 778.

Z drugiej strony wiadomo, że już na początku XVI w. Rada zabraniała wprowadzania nowych uchwał i ustaw bez jej wiedzy⁵⁵. Widocznie jednak niektóre cechy omijały postanowienia Rady i uchwały dla siebie pewne przepisy i normy. Poprawki do statutów zaczęły pojawiać się w połowie XV w. z powodu ogólnikowych i mało precyzyjnych określeń, dopuszczających różnorodność interpretacji. Poza tym w miarę rozwoju produkcji i powstawania nowych specjalizacji rękodzielniczych zachodziła konieczność dokładnego ustalenia kompetencji zawodowych. Należało też określić, co jest w gestii rzemieślników jednego cechu, a co w kompetencji drugiego, tak aby wykonywali oni czynności produkcyjne bądź usługowe ściśle związane ze swoim zawodem.

Pod koniec XV w. uwidacznia się w statutach i przyjmowanych do nich uzupełnieniach chęć zapobiegania sporom, kłótniom, a nawet bijatykom, które zdarzały się między rzemieślnikami. W 2. połowie XVI w. bardzo często przyczyną redagowania dodatku statutowego byli partacze, ludzie wykonujący różne zawody nielegalnie. Poświęcano im niemało miejsca w uzupełnieniach statutowych, zabraniano wykonywania zawodu na terenach podkrakowskich oraz w jurydykach w obrębie miasta⁵⁶. Zakazywano też rzemieślnikom cechowym podejmowania prac u partaczy⁵⁷. Poprzez określanie warunków kształcenia zawodowego⁵⁸, obowiązków religijnych i towarzyskich⁵⁹ oraz przez szczegółową charakterystykę zakupu surowca, sposobu produkcji, cen zbytu wytworów⁶⁰ – poprawki te uaktualniały statuty i przystosowywały istniejące przepisy do nowych warunków życia⁶¹.

Normy zawarte w statutach obejmowały szeroki zakres spraw. Regulowały one nie tylko problemy związane z produkcją, usługami i organizacją rzemiosła, ale również dotyczyły postępowania mistrzów, czeladników i uczniów. Już w najwcześniejszych krakowskich statutach cechowych z końca

⁵⁵ Statut rzeźników – tamże, z. 1, s. 471; A. C h m i e l, *Rzeźnicy krakowscy*, Kraków 1930, s. 141.

⁵⁶ M. F r i e d b e r g, *Kraków w dobie Odrodzenia (wiek XVI i pierwsza połowa XVII)*, w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, red. J. Dąbrowski, Kraków 1957, s. 193; por. także PPSK, t. II, z. 2, s. 701, 729, 730.

⁵⁷ J. M a ł e c k i, *Życie gospodarcze XVI-wiecznego Krakowa*, w: *Szkice z dziejów Krakowa od czasów najdawniejszych do pierwszej wojny światowej*, red. J. Bieniarzówna, Kraków 1968, s. 97 nn.; por. także PPSK, t. II, z. 2, s. 641, 642.

⁵⁸ PPSK, t. I, z. 2, s. 636, 717; tamże, t. II, z. 2, s. 641, 667, 669, 701, 728.

⁵⁹ Tamże, s. 618, 619, 653, 702, 644, 728.

⁶⁰ Tamże, s. 618, 668.

⁶¹ C h m i e l, dz. cyt., s. 144.

XIV w. spotykamy się z uporządkowanym charakterem treści⁶². Cały tekst podzielony był na artykuły – paragrafy będące szczegółowymi postanowieniami. Również wszystkie statuty z XV i XVI w. zachowały podział na paragrafy, uszeregowane według pewnego logicznego następstwa. Zdarzało się jednak, że w jednym artykule znajdowały się przepisy dotyczące kwestii podobnych, albo zgoła różnych. W XVI w. zaczęło się zjawisko łączenia paragrafów w grupy tematyczne. Natomiast na początku XVII w. w krakowskich statutach zarysowane jest już wyraźne zjawisko grupowania artykułów wokół pewnych zagadnień.

Na początku statutu, ewentualnie w jego zakończeniu podawano zazwyczaj ogólne powody jego wydania czy reedycji. Przepisy zawarte w statutach i uzupełnieniach łączono niekiedy ze szczegółowym uzasadnieniem. Zarówno ogólna, jak i szczegółowa motywacja stanowionych norm ułatwiają nam ich interpretację i pozwalają na dokładniejszy ogląd stosunków wewnątrzcechowych w chwili wydania statutu. W końcu XIV i na początku XV w. były to normy obejmujące zasadnicze sprawy związane z rzemiosłem. Z biegiem czasu ich zakres poszerzył się, ogarniając niemal wszystkie dziedziny życia rzemieślnika.

Szczegółowa treść statutów skupiała się wokół następujących zagadnień: 1. struktura wewnętrzna organizacji, 2. czas, tryb i warunki szkolenia zawodowego oraz wychowania ogólnego, 3. wytwórczość i praca, 4. obowiązki zawodowe, wojskowe, religijne i towarzyskie członków oraz wyszczególnienie kar za ich niewypełnianie⁶³. Sankcje za przekroczenie postanowień statutowych były inne w odniesieniu do mistrzów, inne w stosunku do czeladników, a jeszcze inne wobec uczniów czy partaczy (osób stojących poza cechem i wykonujących określony zawód nielegalnie). Statuty wymieniały rodzaj i wysokość kar albo pozostawiały ich określenie uznaniu władz cechowych lub miejskich. Najczęściej były to kary pieniężne albo kary w naturze, np. w wosku, świecach, piwie. Treść statutów i uchwał władz miejskich wpisywano do ksiąg radzieckich, podobnie jak treść uchwał cechowych do ksiąg cechowych. Ponadto statuty wydawano w formie dokumentów albo wypisów z ksiąg miejskich.

W celu zaznajomienia członków cechu z przepisami oraz w celu utrwalenia ich znajomości odbywało się tzw. czytanie ustaw. Ilość czytań była ściśle

⁶² KDK, s. 382-384, 385, 386.

⁶³ S t e s ł o w i c z, dz. cyt., s. 279, 298.

ustalona i wynosiła np. w cechu rzeźniczym trzy razy do roku podczas zebrań ogólnych⁶⁴.

Moc obowiązujących przepisów rozciągała się na obszar Krakowa, z wyjątkiem Kazimierza, Kleparza i Stradomia. Cechy rzemieślnicze w tych miastach sąsiednich rządziły się swoimi prawami. Gdy idzie o wiek XV, to najprawdopodobniej moc obowiązująca statutów pod względem czasowym rozpoczynała się formalnie, z chwilą zatwierdzenia ich przez Radę Miejską. Natomiast w XVI w., jak się wydaje, moc obowiązująca zaczynała się formalnie dopiero po zatwierdzeniu królewskim. Należy jednak przypuszczać, że już po zatwierdzeniu przez władze miejskie przepisy statutowe były praktycznie stosowane. Moc obowiązująca kończyła się z chwilą wydania nowego statutu, jednakże nowy dokument nie zawsze stanowił o uchyleniu dawniejszego⁶⁵.

Na początku XVI w. w Krakowie, podobnie jak i w innych miastach, powstawały związki czeladnicze kontrolowane przez mistrzów⁶⁶. Uzyskiwały one przepisy prawne, tworząc w organizmie cechowym pewne autonomiczne ciało, którego dotychczas nie było. Na określenie tych przepisów czeladniczych znajdujemy w źródłach następujące określenia: obyczaj⁶⁷, porządki⁶⁸, rządy⁶⁹, *mos et leges*⁷⁰, artykuły⁷¹, *constitutiones*⁷², *ordinationes seu constitutiones*⁷³ i inne.

Sposób wydawania statutów czeladniczych był podobny do sposobu redagowania statutów ogólnocехowych. Opracowanie projektu odbywało się wspólnie z mistrzami bądź przez samych mistrzów⁷⁴. Projekty te wymagały zatwierdzenia, którego udzielali starsi cechowi albo Rada Miejska na prośbę

⁶⁴ C h m i e l, dz. cyt., s. 246.

⁶⁵ PPSK, t. I, z. 2, s. 533, 848, 849; tamże, z. I, s. 395, 548.

⁶⁶ K. B ą k o w s k i, *Dawne cechy krakowskie*, Kraków 1903, s. 24; F r i e d b e r g, dz. cyt., s. 193; D. Z. G o l i ń s k a, *Miasta i cechy w dawnej Polsce*, Warszawa 1906, s. 79.

⁶⁷ W latach 1517-1550, patrz PPSK, t. I, z. 1, s. 411, 506, 549.

⁶⁸ W latach 1544-1595 patrz tamże, s. 506, t. II, z. 2, s. 695.

⁶⁹ Tamże, t. I, z. 2, s. 633 w roku 1562 „rządy albo obyczaje”.

⁷⁰ Tamże, s. 638 w roku 1562.

⁷¹ Określenia pochodzą z lat 1581-1608, tamże, s. 829, 843; t. II, z. 2, s. 791, 809.

⁷² W roku 1586 – tamże, t. I, z. 2, s. 891.

⁷³ T. II, z. 2, s. 820 określenie z 1610 r.

⁷⁴ PPSK, t. I, z. 1, s. 411: „Towarzysze rzemiosła pańniczego [...] z wolą mistrzów [...] uczynili obyczaje [...]”; tamże, t. I, z. 2, s. 637, 828, 842, 981; PPSK, t. II, s. 695; t. II, z. 1, s. 506, 549: „Przez mistrze naonczas starsze postanowione czeladzi”; „towarzyszom [...] od panów starszych i wszystkiego cechu naszego krakowskiego wydane [...]”, tamże, z. 2, s. 633, 842; tamże, t. II, z. 2, s. 695.

starszyny i czeladników. Każdorazowo wydawane były w imieniu Rady i wówczas zaczynały obowiązywać tylko czeladników danego cechu. Oczywiście, zmiany i uzupełnienia statutów czeladniczych dokonywano za wiedzą i zgodą władz cechowych i miejskich. Wyjątkowo raczej statuty czeladnicze zatwierdzał król. Tylko w trzech statutach czeladników zdołaliśmy stwierdzić sankcję królewską⁷⁵.

Oto wykaz krakowskich statutów związków czeladniczych sporządzony na postawie wydawnictwa F. Piekosińskiego:

Tab. 2. Statuty krakowskich związków czeladniczych w XVI i na początku XVII wieku

Lp.	Rok wydania	Nazwa cechu, którego czeladnicy otrzymali statut	Źródło PPSK
1.	1517	Paśnicy	t. I, s. 411
2.	1544	Stelmachowie i Kołodzieje	tamże, s. 506
3.	1550	Miecznicy	tamże, s. 549
4.	1562	Nazwa cechu nieznana	t. II, z. 2, s. 633
5.	1562	Białokórnicy	tamże, s. 637
6.	1577	Złotnicy	tamże, s. 769
7.	1578	Rzeźnicy	tamże, s. 808
8.	1581	Białokórnicy	tamże, s. 828
9.	1583	Kurdybanicy	tamże, 842 i nn.
10.	1586	Murarze i Kamieniarze	tamże, s. 891
11.	1595	Miechownicy	t. II, z. 2, s. 695
12.	1605	Słodownicy i Piwowarzy	tamże, s. 791
13.	1608	Szewcy	tamże, s. 809
14.	1610	Włóczkowie	tamże, s. 819
15.	1624	Złotnicy	tamże, s. 895

⁷⁵ PPSK, t. I, z. 2, s. 769, 808; tamże, t. II, z. 2, s. 729.

Od 1517 do 1624 r. Rada Miejska Krakowa potwierdziła 15 statutów, wydanych dla 13 związków czeladniczych. Nie każdy cech miał związek czeladniczy z własnym statutem. Inaczej mówiąc – istniało wiele cechów, w których czeladnicy nie tworzyli związku. W takich przypadkach sytuację czeladników określały statuty ogólnocехowe.

Treść statutów grupowała się wokół problemów związanych ze strukturą związku czeladniczego, z warunkami kształcenia zawodowego, z pracą i wynagrodzeniem oraz sprawami pozazawodowymi⁷⁶. Można powiedzieć, że przepisy czeladnicze uzupełniały statuty ogólnocехowe.

Aby przegląd aktów prawnych dotyczących krakowskiego rzemiosła był pełny, należy wspomnieć o uchwałach Rady Miejskiej, rozporządzeniach i przywilejach królewskich, aktach prawnych wydawanych przez cechy w stosunku do organizacji rzemieślniczych innych miast. Problem partaczy w Krakowie znalazł swój wyraz nie tylko w statutach i uzupełnieniach, ale także w bardzo wielu zarządzeniach radzieckich i postanowieniach królewskich⁷⁷. Fakt wydawania specjalnych postanowień w stosunku do tych rzemieślników, zwłaszcza w drugiej połowie XVI w., świadczy o doniosłości problemu, jaki stanowiła ta grupa ludzi i jej działalność w Krakowie i pod miastem.

Inna grupa uchwał Rady Miejskiej poświęcona była rozstrzygnięciu spraw organizacyjnych cechów, określaniu ich granic produkcji i usług, sposobu zbytu wytworów rzemieślniczych w poszczególnych latach, normowania spraw wychowawczych⁷⁸. Ilość tego rodzaju rozporządzeń radzieckich w XVI i na początku XVII w. jest znaczna⁷⁹. Między innymi świadczy to o dużej roli, jaką odgrywała Rada w stosunku do rzemieślników.

Rozstrzygnięcie spraw zawodowych między cechami Krakowa a organizacjami rzemieślników Kazimierza⁸⁰, Kleparza⁸¹, Stradomia⁸², Lwowa⁸³, Słomnik⁸⁴, Łowicza⁸⁵, Przemyśla⁸⁶, Bochni⁸⁷, Sandomierza⁸⁸ i Opatowa⁸⁹

⁷⁶ S t e s ł o w i c z, dz. cyt., s. 295.

⁷⁷ PPSK, t. I, z. 2, s. 666, 762, 866.

⁷⁸ S. E s t r e i c h e r, *Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy Krakowa*, Kraków 1936, s. 25, 28, 31, 41, 42; S t e s ł o w i c z, dz. cyt., s. 320.

⁷⁹ Na podstawie PPSK, t. I, t. II można stwierdzić, że w XVI w. Rada Miejska wydała ponad 60 różnych uchwał dotyczących cechów, tzw. senatus consulta.

⁸⁰ PPSK, t. I, z. 1, s. 422 – dokument z roku 1521, s. 524 – z roku 1546, s. 704, 711 – z r. 1569, PPSK, t. I, z. 2, s. 748 – z r. 1574.

⁸¹ PPSK, t. I, z. 2, s. 635 – dokument z 1590 r., s. 876.

⁸² PPSK, t. II, z. 2, s. 634 – dokument z 1590 r.

⁸³ PPSK, t. I, z. 2, s. 698 – dokument z 1568 r.

⁸⁴ Tamże, s. 784 – dokument z 1578 r.

przez Radę Miejską Krakowa znalazło odzwierciedlenie w wielu jej postanowieniach.

Powyższe rozważania skłaniają do wniosków o ogólniejszym charakterze. Kraków, tak jak i inne miasta, nie miał powszechnego prawodawstwa dla wszystkich cechów rzemieślniczych. Większość cechów miała własne normy prawne ujęte w statutach ogólnocехowych, czeladniczych, uzupełnieniach do statutów, w rozporządzeniach i uchwałach radzieckich i królewskich. Jak wynika z przedstawionego toku postępowania przy formułowaniu i wydawaniu statutów, cechy nie miały władzy ustawodawczej. Uchwały cechowe musiały być każdorazowo uzgadniane z Radą Miejską i przez nią potwierdzone.

Statuty cechowe wykazują podobieństwa formalne i treściowe. Różnice między nimi wynikają ze specyfiki danego zawodu. Nie mają one większego znaczenia wobec istotnych podobieństw strukturalnych i treściowych. Mając na uwadze powyższe zastrzeżenia, można mówić o krakowskim prawodawstwie cechowym. W skład tego prawodawstwa wchodzi nie tylko ustawy ogólnocехowe z „dodatkami”, statuty czeladnicze, ale także bardzo liczne różnego rodzaju uchwały cechowe, rozporządzenia radzieckie, postanowienia królewskie oraz umowy między organizacjami Krakowa i odpowiednimi stowarzyszeniami z innych miast. Główne znaczenie dla poznania szeroko rozumianego życia cechowego mają statuty ze względu na swój charakter i zakres spraw, które regulowały.

DIE KRAKAUER ZUNFTGESETZGEBUNG IM 15., 16. UND ZU BEGINN DES 17. JAHRHUNDERTS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Grundlage des Wirkens der Handwerkerzünfte im 15., 16. und 17. Jahrhundert in Krakau bildeten die Statuten der Zünfte und Gesellenvereine sowie ihre zahlreichen Ergänzungen (*additamenta ad statuta*), die vom Magistrat (im 14.-16. Jahrhundert) und von den polni-

⁸⁵ PPSK, t. I, z. 1, s. 518 – dokument z 1545 r.

⁸⁶ Tamże, s. 503 – dokument z 1541 r.

⁸⁷ Tamże, s. 429 – dokument z 1524 r.

⁸⁸ Tamże, s. 457 – dokument z 1533 r.

⁸⁹ Tamże, s. 487 – dokument z 1539 r.

schen Herrschern bestätigt wurden. Die polnischen Könige bestätigten als die Besitzer der Stadt Krakau, die zugleich die Hauptstadt des Staates bildete, seit Beginn des 16. Jahrhunderts die Zunftbriefe in Form eines entsprechenden Dokuments. Auf der Grundlage zweier von F. Piekosiński und S. Krzyżanowski bearbeiteten Quellenbücher vom Ende des 19. Jahrhunderts konnte der Autor die Daten der Bestätigung der Zunftbriefe durch den Krakauer Magistrat und solche polnischen Könige wie Sigismund der Alte (zwei Statuten von 1516 und 1547), Sigismund August (zehn Statuten in den Jahren 1549-1569), Heinrich von Valois (ein Statut von 1574), Stefan Batory (13 Statuten in den Jahren 1578-1585) und Sigismund III. Wasa (20 Statuten für 18 verschiedene Zünfte in den Jahren 1588-1628) feststellen. In den Jahren 1517-1624 bestätigte der Krakauer Magistrat 15 Statuten für 13 Gesellenvereine.

Die Zunftbriefe weisen formale und inhaltliche Ähnlichkeiten auf. Die Unterschiede zwischen den einzelnen Statuten ergeben sich aus der Spezifik des jeweiligen Berufes. Der Inhalt der Zunftbriefe konzentrierte sich auf folgende Fragen: 1. die innere Struktur der Organisation, 2. die Zeitdauer, die Prozedur und die Bedingungen für die Berufsausbildung und die allgemeine Erziehung, 3. Produktion und Arbeit, 4. berufliche, militärische, religiöse und gesellschaftliche Pflichten der Mitglieder sowie eine Auflistung der Strafen für ihre Nichterfüllung.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich